

“De nieuwe regels voor onze complexe maatschappij bouwen voort op een wetboek van 200 jaar geleden. Deze nieuwe regels passen dan ook als een tang op een varken”

Interview met professor Geert Vervaeke

Door onze redacteurs Michael Dirx & Sara Hugelier

NET OP HET MOMENT DAT DE WERKING VAN HET GERECHTELIJK APPARAAT ZWAAR ONDER VUUR WORDT GENOMEN HADDEN WIJ EEN GESPREK MET GEERT VERVAEKE, VOORZITTER VAN DE BENOEMINGS- EN AANWIJZINGS-COMMISSIE VAN DE HOGE RAAD VOOR JUSTITIE, DIE SPECIFIEK WERD OPGERICHT OM TOEZICHT TE HOUDEN OP DE WERKING VAN HET GERECHT. DAT PROFESSOR GEERT VERVAEKE, DOCENT RECHTSPSYCHOLOGIE, DAARBIJ ALS NIET-JURIST TUSSEN DE JURISTEN WERKT, MAAKT ZIJN BLIK OP DE PROBLEMATIEK DES TE INTERESSANTER.

U werkt als niet-jurist in een juridische wereld. Merkt U daar veel van?

Ja, zeker. Een jurist reageert anders ten aanzien van verandering dan niet-juristen. Een jurist zal met betrekking tot zijn werkwijze en perceptie snel stellen dat iets niet kan veranderen “omdat het zo in de wet staat en niet anders”. Als niet-jurist denk ik dan eerder dat wetgeving kan wijzigen. Die wetgeving komt toch ergens vandaan en was ooit anders? Als het gaat om een belangrijke zaak, dan kunnen we toch gewoon aan de wetgever voorstellen om de wet te wijzigen.

Wat hiermee samenhangt is dat een jurist schijnt te denken dat, wat niet in de wetgeving staat, niet bestaat. Er is nu bijvoorbeeld al een tijdje een evolutie aan de gang dat rechters, korpschefs, griffiers ook managementtaken moeten vervullen. Juristen zijn daar zeer onzeker over omdat die functie niet in de wet is gedefinieerd, terwijl van een manager gewoon wordt verwacht dat hij weet wat hij moet doen. Vergelijk dit met het vennootschapsrecht en de Code Lippens: vaak zijn er geen afdwingbare reglementen. Kortom, men moet een

evenwicht vinden tussen wat men wel of niet regelt, en men moet weten dat wat men niet regelt misschien wel wordt gedaan.

Een jurist zoekt tevens steeds naar uitzonderingssituaties. Hij gaat vaak uit van een ‘worst case scenario’ en vraagt zich steeds af “wat als”. Je vindt dit ook terug in de opmaak van onze wetgeving. Daar vertrekt men ook van een basisregel, die dan zeer gecompliceerd wordt omdat men zich wil indekken tegen alle mogelijke uitzonderingen. Ik moet hierbij eerlijk bekennen dat ik dit denken zelf ook wat heb overgenomen.

Wat nog kenmerkend is: juristen gaan er van uit dat de wereld draait zoals de wet voorschrijft. Men verwacht werkelijk dat als de wet zo is, de mensen zich ook op die manier zullen gedragen. Als psycholoog heb ik dan een andere reflex. Wij kijken eerst naar hoe de werkelijkheid is en dan kijken wij naar hoe de wet is. Slechts daarna vergelijken we en kijken we of de burger ook effectief de wetgeving volgt. De jurist werkt dus minder empirisch, maar denkt dat de werkelijkheid is zoals de wet zegt dat ze moet zijn.

Wat juristen ook kenmerkt is de hoge mate van abstractie die zij toepassen op situaties. Neem bijvoorbeeld de schijn van partijdigheid. Een advocaat postuleert voor het ambt van plaatsvervangend rechter. Wanneer deze advocaat dan zetelt als rechter, zal hij geconfronteerd worden met confraters en vroegere cliënten of tegenpartijen. De jurist meent dan dat die plaatsvervangende rechter gewoon even abstractie kan maken van zijn leven in de advocatuur, en een onbevangen oordeel kan vormen. De rechter mag dan wel zeggen dat hij onpartijdig oordeelt, en dat kan dan misschien wel of niet zo zijn, maar hoe verantwoord je zoiets bij de burger? De schijn van partijdigheid blijft zeker bestaan, en de burger zal dit niet begrijpen.

Ten slotte denk ik ook nog dat juristen stellig geloven dat eens een vonnis werd uitgesproken, het conflict opgelost is. Terwijl dit evengoed een bijdrage kan zijn in het bestendigen van het conflict.

Wat is dan het nut van de rechtspsychologie voor een civiele rechter?

De rechter heeft algemeen gezien twee taken. Hij moet de feiten beoordelen, en vervolgens moet hij de rechtsregel kiezen die op die feiten van toepassing is. Ik zie de rol van de rechtspsychologie voornamelijk als ondersteunend in die eerste fase van informatieverzameling. Er zou een betere psychologische ondersteuning en vorming moeten komen zowel voor politiemensen als voor magistraten als onderzoekers, zodat de fouten tijdens het vooronderzoek zouden afnemen.

Ten tweede, ik vind het bijna kafkaïaans dat juristen in hun opleiding geen onderdeel ‘beslissingskunde’ krijgen. Ik spreek hier niet alleen over de magistratuur, maar ook over bedrijfs- en andere juristen. Het zijn namelijk steeds juristen die een sleutelpositie innemen waar beslissingen worden verwacht. Ze moeten dat niet alleen snel doen, maar vaak ook in een onzekere context, wat beslissen niet vanzelfsprekend maakt. Men zal niet alle feiten kunnen onderzoeken en toch moeten beslissen. Ik vind het dan ook gek dat er voor zo een kerntaak van de jurist geen opleidingsonderdeel bestaat.

Ongeveer de helft van de klachten bij de Hoge Raad voor Justitie gaan over gerechtelijke achterstand. Niet in alle gevallen, maar toch verassend vaak, is dit te herleiden tot enkele magistraten die niet durven beslissen en de zaak dan op de lange baan schuiven. De wereld is te complex om gewoonweg te zeggen dat iemand gelijk heeft en de ander niet, en men twijfelt dan ook veel om een bepaalde beslissing te nemen. Inzake toerekeningsvatbaarheid zijn in België slechts twee mogelijkheden: alles of niets, terwijl men toch een meer genuanceerde beslissing zou moeten kunnen geven. In Nederland kan men bijvoorbeeld wel meer genuanceerde beslissingen nemen over de toerekeningsvatbaarheid.

Wat vindt u van de rol van de rechtspsychologen in strafrechtelijke zaken? Kunt u hun taak omschrijven?

De bijdrage van een rechtspsycholoog in een strafzaak is naar mijn mening het veranderen van de manier waarop een jurist naar de wereld kijkt, veeleer dan dat hij zich moet positioneren als een expert in de rechtbank. Als psycholoog is men er namelijk van doordrongen dat er verschillende visies op de mens en de werkelijkheid bestaan, en hij moet dan ook proberen de rechter hiervan bewust te maken zodat hij dit in rekening neemt bij zijn eindbeoordeling. Vergelijk het met de lekenrechters: zij hebben ook een toegevoegde waarde vanuit hun verschillende ervaringen, zeker in de analyse van de feiten.

De rechter is ook een soort psycholoog, die een conflict tussen mensen moet oplossen dat groter is dan het loutere rechtsgeschiedenis. Hoe gaat dat samen met de kritiek dat rechters hoog in hun ivoren toren zitten?

Ik zou zeker niet beweren dat rechters in hun ivoren toren zitten. Ten eerste, vele magistraten staan met hun beide voeten op de grond en hebben een open blik ten aanzien van alle maatschappelijke evoluties. Vaak zijn ze zelf geëngageerd in de eigen gemeenschap.

Ten tweede helpt het ook dat er vaak gezeteld wordt met meerdere rechters. Dit zorgt voor meerdere visies op hetzelfde probleem. Te veel of te vaak met meerdere rechters zetelen is natuurlijk niet praktisch werkbaar, er is een optimum in het aantal rechters. De oplossing dat men steeds kan vragen om een meervoudige kamer in beroep en die dan toegewezen krijgt, is zeer goed. Men moet ook weten dat België, exclusief de lekenrechters, reeds in de top vijf der EU-lidstaten zit wat betreft het aantal magistraten. We hebben namelijk een 2500-tal magistraten, waarvan 1750 rechters en zo'n 750 leden van het openbaar ministerie.

Men merkt tegenwoordig dat zowel advocatuur als magistratuur minder een 'familiebedrijf' zijn en er steeds meer diversiteit is wat rechters betreft, vooral naar vrouwen toe. Wat is volgens u de oorzaak van de democratisering van het justitiële systeem?

Ik denk dat vooral de democratisering van het onderwijs daar verantwoordelijk voor is, samen met de feministische bewegingen. Iedereen die talenten heeft, kan nu studeren en ook doorstromen naar de magistratuur. Er is dus een ruimer aanbod.

Ook de vraagzijde is gewijzigd. Het vroegere politieke benoemingssysteem, met de verplichting een partijkaart te hebben, is verdwenen. Deze evolutie werd ingezet begin de jaren negentig, en versterkt met de oprichting van de Hoge Raad in 2000. De nadruk ligt nu meer op competenties in plaats van op relaties, wat er bijvoorbeeld voor heeft gezorgd dat ongeveer de helft van de magistratuur nu vrouwelijk is. Ik verwacht dat hetzelfde zal gebeuren met allochtonen, er zijn nu bijvoorbeeld al meer allochtone advocaten. Een tijd geleden was ik op een bijeenkomst voor jonge, allochtone en vrouwelijke advocaten. Velen van hen zeiden de overstap naar de magistratuur te zullen wagen wanneer ze kinderen en een meer vast leefpatroon willen. Nu waren ze echter nog het meest gelukkig met het vrijere advocatenleven.

Het is trouwens zo dat wij te weinig proactief rechters rekruteren. Vaak wijzen wij afgestudeerden die geïnteresseerd zijn in de magistratuur de deur en vertellen hen terug te komen nadat ze enige ervaring hebben opgedaan. Ik ben er echter van overtuigd dat onder deze afgestudeerden ook velen zitten die reeds talent genoeg hebben om mee te doen aan het examen en hun stage aan te vatten. Kijk bijvoorbeeld naar Nederland, waar men verplicht is, als onderdeel van de stage als magistraat, een jaar lang te werken in de advocatuur.

Kan het Belgische rechtssysteem leren uit de rechtspsychologie?

Jazeker. De basis van ons civiele recht en het strafrecht is nog steeds het wetboek van Napoleon. Napoleon heeft zijn diensten bewezen, maar nu is het tijd voor vervanging. Onze maatschappij wordt steeds complexer. Als antwoord daarop proberen we het Napoleontische wetboek uit te breiden terwijl de kern ervan onaangeroerd blijft. Dit komt de interne consistentie niet ten goede. Voor de nieuwe dynamiek heeft men geen nieuw degelijk antwoord klaar. De nieuwe regelgeving past vaak als een tang op een varken.

De rechtspsychologie moet uitdagen om de regels vanaf niets herop te bouwen en hierbij uitgaan van de maatschappij zoals ze nu is. De rechtspsycholoog, samen met rechtssociologen en andere wetenschappers, kan via empirisch onderzoek in twee zaken bijdragen : ten eerste wat de ratio legis is, en ten tweede hoe men wetgeving kan maken die zowel efficiënt als effectief is.

Het zou voor de wetgevende macht beter zijn wanneer meer niet-juristen helpen in het maken van wetgeving. Een mix van mensen en een grote multidisciplinariteit in het parlement zou het wetgevingsproces vooruit helpen. Een probleem hierbij is echter dat het parlement de adviezen niet steeds leest of kan lezen. Dit is begrijpelijk, want er zijn ook te veel adviezen, in de adviezen zit vaak tegenspraak, net zoals er in de wetenschap steeds tegenspraak is... Maar meer multidisciplinariteit zou de zaken vooruit kunnen helpen. Kijk bijvoorbeeld naar onze Hoge Raad voor de Justitie: in dit orgaan dat paritair samengesteld is uit magistraten en niet magistraten zijn we slechts met drie niet-juristen op 44 leden.

Wat vindt u van de gebrekkige werking van het strafrecht en wat moet daar dan aan gedaan worden? Hierbij denken we bijvoorbeeld aan het feit dat gevangenen frequent ontsnappen, dat boetes niet geïnd worden, dat de burger meent dat veroordeelden een te kleine strafmaat krijgen – al dan niet met uitstel – enz.

Mijn eerste vraag hierbij is natuurlijk: wat *is* gebrekkig werken? Ik vind dat ons strafrechtelijk systeem helemaal niet gebrekkig werkt. Verbeteringen zijn steeds mogelijk in elk systeem, maar het systeem zoals het nu werkt, functioneert goed.

Betreffende het niet-uitvoeren van de straffen kan ik kort zijn: dat is nooit goed. Ik vind hier persoonlijk dat men meer moet durven informatiseren. Als men kijkt naar de Europese landen rondom ons dan merk je dat België ongeveer het enige land is dat er niet in slaagt om justitie te informatiseren. Dit hangt ook samen met een ander aspect, wat ook een typisch kenmerk voor juristen is. Soms slaagt een jurist er namelijk niet in zijn eigen casus te overstijgen. Men verwijst dan bijvoorbeeld naar het eigen rechtsgebied en zegt

dan “ja maar, bij mijn griffier vormde dat nooit een probleem”. Men slaagt er niet in om die eigen particulariteit te overstijgen.

Maar over de informatisering: dit vind ik echt een belangrijk punt. We slagen erin om auto’s te maken, maar bijvoorbeeld het procesrecht digitaliseren lukt ons niet. Veel van die procesrechtelijke bepalingen in het gerechtelijk wetboek zijn echter perfect om te gieten in automatische processen.

Zoekt men bijvoorbeeld de oorzaak van het falen van het Fenix-project, dan zie je dat iedere persoon een beetje zijn eigen manier van werken wilde behouden. Voor de ene rechter werd die ene specifieke zaak namelijk zo geregeld, en op de andere rechtbank anders, en men had het er dan moeilijk mee dit particuliere te overstijgen. Dit terwijl informatiseren net betekent dat men moet standaardiseren. We hebben hier dus duidelijk een top-down beslissing nodig door een krachtadig bestuur. Dit is in andere landen ook gelukt, dus het zou in België ook moeten lukken. Momenteel investeren we hier echter in diversiteit in plaats van standaardisatie.

De reden waarom ik nu sprak over informatisering is dat informatisering betere controle mogelijk maakt. Men kan zeer snel zien na een termijn van 14 dagen wie zijn boetes niet heeft betaald, en deze lijst dan rechtstreeks doorsturen naar de bevoegde instantie. Vaak werken we hiervoor echter nog met middeleeuwse systemen zoals fichebakken en andere, wat de opvolging en controle natuurlijk sterk bemoeilijkt.

Een ander probleem hierbij is dat wat we eisen van het personeel niet samenvalt met de taken van het personeel. Ik wil hierbij zeker die mensen niet schofferen, ze leveren goed werk, maar we hebben te veel mensen met een te laag opleidingsniveau, wat natuurlijk de efficiëntie van het systeem omlaag trekt. We zouden meer specifieke mensen voor specifieke taken moeten hebben, om zo de efficiëntie te verbeteren.

Bent u dan bijvoorbeeld voorstander van een gedeeltelijke privatisering van de uitvoeringsfase van het strafrecht, zoals bijvoorbeeld reeds gebeurd is in het burgerlijk recht?

Principieel ben ik niet tegen publiek-private samenwerking voor bepaalde taken. Kerntaken mag men natuurlijk niet weggeven aan private instanties. Maar kijk bijvoorbeeld naar het Verenigd Koninkrijk, waar men het vervoer van en naar de rechtbank heeft geprivatiseerd. Quasi iedereen komt op tijd en anders krijgt men een boete. Waarom zou dit in België niet kunnen?

Men kan bijvoorbeeld ook de bouw van gevangenissen en de bewaking ervan privatiseren. Om nu even dieper in te gaan op de gevangenisbewakers. Ik wil hier geen uitspraken doen over hun statuut of over het feit of ze te vaak staken,

want daarvoor ken ik er niet genoeg van. Maar men kan er moeilijk omheen dat door middel van een staking van het personeel in de gevangenissen het systeem zeer gemakkelijk lam komt te liggen. Dit heeft natuurlijk ook weer nefaste gevolgen voor de efficiëntie. In het Verenigd Koninkrijk heeft men tijdens Thatcher hier een oplossing voor gevonden. Thatcher was zich ervan bewust dat ze de macht van de gevangenisvakbonden niet kon breken. Bijgevolg bouwde ze nieuwe gevangenissen via een PPS-systeem, die ze dan vulde met private arbeiders. Op deze manier ontstond op een gegeven moment concurrentie voor nieuwe overheidsopdrachten tussen de overheidsgevangenissen en de private gevangenissen. Deze tegenstelling tussen de staat en het private was een goed systeem, omdat nu ook de staat echt de impuls kreeg om haar systeem te verbeteren. De lethargie kon niet doorbroken worden met gesprekken, dus probeerde men het maar met andere middelen.

Dit is in België ook de natuurlijke evolutie. Ik ben het niet eens met Minister van Justitie Stefaan de Clerck als hij zegt dat in België de laatste tien jaar niets is veranderd. Er is een enorme dynamiek binnen België en de optimalisatie is reeds twintig jaar bezig. Men raakt steeds meer doordrongen van de klantgerichtheid. Dit is een positieve richting die reeds resultaten heeft behaald in het verleden en ook resultaten zal boeken naar de toekomst toe.

Wat vond u van de recente artikelen in ‘kwaliteitskranten’ die kopten: ‘hoe herken ik een psychopaat’ of ‘zit er een psychopaat in de klas’?

Mijn vertrekpunt hierbij is dat zorgen voor elkaar belangrijk is. We moeten elkaar durven aanspreken wanneer iets niet lukt of wanneer men voelt dat er iets niet goed zit. Dat zijn we jammer genoeg voor een stuk verloren en nu geldt het principe van ‘ieder voor zich’. Ik vind dat iedereen, als professor of studenten, in de scouts of op andere plaatsen, de ander moet durven aanspreken wanneer men zich niet goed voelt. Het probleem is echter dat men dit veel te veel heeft geprofessionaliseerd. De oplossing is echter simpelweg: spreek elkaar aan!

Wat betreft de detectie van psychopaten is het zo dat er een te sterke stigmatisering is. Men heeft een veel te nauw beeld voor ogen wat weinig vooruitgang mogelijk maakt. Er is momenteel een heksenjacht aan de gang op wie vermoed wordt een psychopathische aandoening te hebben. Men maakt best niet te veel aparte programma's voor bijvoorbeeld psychopaten of autisten. Men zorgt beter aan de basis voor een grotere zorgzaamheid voor iedereen.

Op welke verwezenlijkingen in de Hoge Raad bent u het meest trots?

Wel, dat zijn concreet twee dingen. Ten eerste, ik geloof dat ik één van de belangrijke motoren ben geweest om de controlefunctie binnen de Hoge raad te professionaliseren. Ik heb de auditfunctie zo aangepast dat we nu op het niveau zitten van de internationale standaarden.

Ten tweede, voor de eerste keer in de geschiedenis heb ik ervoor gezorgd dat alle betrokken partijen, van Raadsheren bij Cassatie tot magistraten bij rechtbanken van eerste aanleg, van griffier tot parketsecretariaat, samen zitten. Dit zegt niets over de waarde van wat er uit dat samen zitten zal resulteren, maar dat er gezamenlijk wordt gedebatteerd over de hertekening van ons gerechtelijk landschap is al een zeer goed begin.

Hartelijk bedankt voor dit interview.